

פרידריך נימשה.

(חיו, שירתו ופלוסופיתו).

מאת

הלל צייטלין.

I.

הקדמה.

„הלואי אותי עזבו ואת תורתני שמרו“ —
„תורה“ במובן הרגיל לא היה לפרידריך נימשה, ואולם נפש היתה לו,
נפש החובקת עולם ומלאו,
ורבים הם המדברים על דבר פרידריך נימשה: אהבים הם לדבר על
אנשים גדולים.

ואולם בחיי נימשה היתה איזה מרגדית נוראה, היו יסורים גדולים
ועצומים לאין קץ, וכל אלה המדברים — „לבם בריא עליהם כאולם“ ...
ומה להם ולפרידריך נימשה? — נימשה להם ענין של שיחה, ענין של
פלפול, ענין של מליצה, ענין של צעצועים — שעשועים.
כשנפשם קצה ב„פלירט“ שלהם, בהתגוששות שלהם, בסכסוכיהם
ומחלקותיהם, בריבי מפלגותיהם ושאר עניניהם, הם אהבים לשוחח ולכתוב ע"ד
פרידריך נימשה...

האם בשביל זאת חי ויצר זה הגאון הסובל?
„הלואי אותי עזבו“ ...

ומאחר שכבר נעשה מעשה, מאחר שכל ההמון הגדול מדבר ע"ד
פרידריך נימשה ומסגל את דבריו הנשגבים לצרכיו ועניניו ולשרירות לבו,

הרי מוכרחים הם אלה המעטים אשר לבם ידוע למראה זה לתאר את תמונת הרוחנית של יוצר — זהותם מרא בעצם זהרה ובכל הדר יפעתה.

אלה המעטים קוראים את דבריו בעיון גדול, ויותר ממה שהם קוראים בשמין, הם קוראים בין השמין, ויותר ממה שהם קוראים בין השמין הם מבינים ומרגישים, עפ"י קרבת הרוח והשתתפות הכאב והצער, מה היה בלב ההוגה והחווה אשר התאמץ להסתיר גם מהקורא בעל העין החודרת.

בדאבון נפש הם מדברים על ענינים פנימיים ונפשיים עמוקים כאלה באוני ההמון האנמלגנתי, אותו ההמון שכבה תעב וזכה אותו פרידריך ניטשה, ואולם — אין ברירה, כמקום שהשנאה או האהבה המזויפת מדברות וכל כך הן מרבות לדבר, שם מוכרחה גם האהבה האמתית לדבר מעט.

מאחר שנדפסות מאות חוברות ע"ד פרידריך ניטשה ורובן בידו אנשים אשר אין להם כל מושג ממנו, ומאחר שההמון הגדול קורא אותן בחשק גדול, הרי חובת אלה המעטים הודעים ומבינים את חי פרידריך ניטשה להביע גם מה שהם חושבים ומרגישים, ההמון לא יבין או, מה שהוא יותר רע, יבין את שטחיות הדברים וצלצול המלים, ואולם את חובתם הם צריכים לעשות.

בספר זה שאני נותן לפני הקוראים העברים לא הלכתי בדרכים הכבושים. הנני נותן תאור שלם של חיי ניטשה והטרנדיה שלו כפי שאני מבינם.

השתמשתי בספרים האלה: ניעצשע: געזאממעלמע ברעפע ערשמער באנד, דיא געבורט דער טראגעדיע, אונזיימוגעמאסע בעטראכטונגען, מענשליכעם אללזעמוענשליכעם, מארגענראממע, דיא פראהליכע וויסענשאפט, אלזא שפראך ואראמוסטרא, יענוויסם פאן גוט אונד באזע, צור גענעאלאגיע דער מאראל, דער פאלל וואנגער, גאמצען דאממערונג, ניעצשע קאנטרא וואנגער, וויללע צור מאכט (אנטיכריסט), דיכטונגען; בראנדעם: פרידריך ניעצשע (מענשען אונד ווערקע), ציגלער: פרידריך ניעצשע (דיא גייסטגען אונד וואציאלען שטראמונגען דעם ניענצעהנטען יאהר הונדערטם), לודוויג שמין: דאם לעצטע ווערק פרידריך ניעצשע, פארשמער-ניעצשע: דאם לעבען פרידריך ניעצשע, ליכטענבערשע: דיא פהילאזאפיע פרידריך ניעצשעס מיט איינער איינלייטונג פאן עליואבעט פארשמער — ניעצשע, דייווען: עראינערונגען אן פרידריך ניעצשע, האנס גאלוויץ: פרידריך ניעצשע, א. לילל: פרידריך ניעצשע. מלבד אלה הספרים השתמשתי במאמרה של סלמה ע"ד ניטשה ומחברותיו, בחליפות מכתבים שבין ניטשה ומלודיה מיוזנברג, במאמרו של פשיבישבסקי ע"ד ניטשה ושפין, בהספדיו של ארענסט הורנפר, במאמרו של מיחילובסקי ע"ד ניטשה, במאמרי בקרת שונים שבספרות הרוסית, בהקדמתו של נבדומסקי להעתקה הרוסית של ליכטנברזשע, בספריו של ל. שסטוב: הטוב בתורתו של ג'ולסמו, ושל פרידריך ניטשה, דוסטויבסקי ופרידריך ניטשה, במאמרו של לונצרסקי, ועוד, ועוד.

ואולם השמוש בספרים שונים לא היה בעיני עיקר העבודה. להרבה

והרבה דברים שונים שבספרים השונים הנזכרים לא נתתי כל ערך, ולא עוד אלא שגם לעובדות השונות המסופרות פה ושם אין חשיבות מיוחדת בעיני.

הכל נסמכים בעיקר על ספוריה וזכרונותיה של פארשמער ניטשה (אחותו של פרידריך ניטשה), ואני רואה שהיא אמנם אהבה ואוהבת את אחיה הגאון, ואולם לפעמים לא שמה לב אל מה שהוא יותר עקרי ויותר יסודי בחיי ניטשה, לרוב היא עסוקה בזכרונות ארעיים שונים ואינה מוסרת מה שהוא יותר נכבד ויותר יקר להבנת חידת חייו של הפלוסוף המעונה. זאת היא הטאת הביאוגרפיים מעולם, הם חושבים שדבר גדול הם עושים אם מוסרים הם בדיוק מה אהב לאכול ומתי אהב לשוח ואת מי התרועע האדם הגדול, וכדומה, וכדומה. בכדי לדעת את חייו האמתיים של האדם הגדול צריך להרגיש בבחינה ידועה מה שהרגיש האדם הגדול ולהשתתף, בבחינה ידועה, ביצירתו.

לפיכך עם כל החומר ההגון שהיה בידי, שעזר לי להבנת פרטים רבים ושונים, מוכרח הייתי לאחוז בדרך אשר התויתי לי אני ולהסתכל בענינים שונים עפ"י נטות לבי אני, ההשקפות היותר קרובות להשקפתי אני הן: מצד אחד זו של ליכטנברזשע ושל נבדומסקי ומצד השני זו של ל. שסטוב.

ואולם גם הם רואים לרוב את ניטשה הפלוסוף ואינם רואים את ניטשה המשורר, שסטוב מבין היטב את יסורי ההירוסה של ניטשה, ואולם איננו מבין את ניטשה האהב, החולם, ההוה, הקומפוזיטור, הפימן, הקרויש והגנר.

איזה מושג מתכונותיו האחרונות האמורות בזה בנוגע לפרידריך ניטשה, יש לו לדיווען (חברו מנער של ניטשה), ואולם אין הוא מבין את יחוסו של ניטשה לשפנהויר ועוד דברים עקריים רבים. כמ"כ איננו מבין את ההבדל היסודי שבין קדושתו של ניטשה ובין הקדושה הדתית הרגילה.

החומר היותר טוב הוא סוף סוף — ספרי פרידריך ניטשה עצמו ואותם קראתי לא כמו שקוראים חברי פלוסופיא בעלמא, כי אם כמו שקוראים חברי פלוסוף ומשורר היותר קרוב והיותר יקר.

ומה שהייתי הבנתי והרגשתי הנני נותן לפניך הקורא.

המחבר.

התפתחות דעותיו של נימשה אינה אלא התפתחות עצמותו של נימשה. אין אצל נימשה מאמרים גרידא, חקירות גרידא, השערות גרידא, כי אם חיי נפש פנימיים, חיים עמוקים מלאים ענין וחפץ, חיים של צער פנימי ויסורים אין קץ, חיי שירה פנימית.

כי לא ככל המלומדים פרידריך נימשה. ישנם מן המלומדים הלומדים לשמה וישנם הלומדים שלא לשמה. נימשה לא היה לא מן הראשונים ולא מן האחרונים. הוא למד חכמה לא בשביל לעשותה קרדום לחפור בה או עטרה להתגדל בה, אף לא בשביל החכמה עצמה, נימשה אהב את החכמה במדה שיש לה ערך אנושי כללי, ערך קולטורי, ערך יצירתי.

שונה היתה בקשת האמת של נימשה מבקשת האמת של חכמים אחרים. הם מבקשים את החכמה כמו שהם מבקשים איזה דבר אחר החביב להם, אבל לנימשה היתה בקשת האמת שאלת החיים והקיום, שאלת כל השאלות ועיקר כל העקרין. הוא בקש את האמת לא באופן מופשט, כי אם בשביל לדעת על ידה מהות חייו ותכנם.

כל צעד בבקשת האמת, — צעד נכבד הוא בימי חייו. כל הריסה חדשה — הריסה נפשית חדשה, כל שנוי חדש בדעות, — מקרה נורא מאד. כל נמיה חדשה, — מלחמה פנימית והתאבקות עצומה.

בחקרנו אפוא בדעות אלה או אחרות של נימשה אנו חוקרים ודורשים במהות חייו של נימשה באותה העת שבה הביע את הדעות ההן; וכמצאנו תקופות שונות בהתפתחות דעותיו של נימשה הננו מוצאים עם זה גם תקופות שונות בהתפתחות היותו של נימשה.

אחד הסופרים מוצא ביצירתו של דוסטויבסקי שלשה טפוסים יסודיים: (א) טפוסו של האדם בעודו בנן ערן האלהים, בעוד מל ילדות על ראשו, בעודו מאמין בכל קדוש ונשגב, בעודו מסור למסורות עולמים והנהו נכנע לפני הדרם. (ב) טפוסו של האדם בהיותו במצב ההריסה, בהיות האדם מלא ספק ויאוש, כחש ומרי, מסיר מעליו עול כל המסורות והקבלות, כופר בעקר

כל המשפטים המוסכמים, בועט במוריו, מנהליו ומדריכיו, עוזב את הכל זאינו מוצא מרגע לנפשו, (ג) טפוסו של האדם בהיותו במצב התחיה, במצב החרוש, האדם מענה ומדכא, כלי מלא כושה וכלמה, שב לבקש את האלהים אשר עזב, הנהו שואף לשלמות והתאחדות הכחות. הוא קץ בהריסה התמידית אשר הרסה גם את נפשו והוא שואף לבנותה מחדש ולהקימה מחדש, הוא רואה או לפניו אופק חדש וחיים חדשים, חיים מאושרים אשר אין להם קץ.

לא ב„מאמינים“ מצוים, „כופרים“ מצוים, ו„בעלי תשובה“ מצוים עסקינן. הננו מדברים על דבר אלה המאמינים החיים כאדם הראשון לפני החטא, שאין במעשיהם אף שמץ מ„מצות אנשים מלמד“, שאין בהם אף שמץ מן העבדות הפנימית, כי אם הם עצמם אמונה, הם עצמם קדושה, הם עצמם יופי, אצילות ורוממות. הם רואים את הכל בעיני רוחם הם והם מתנהגים על פי הרגשתם הפנימית העמוקה. הם נקראים בשם „מאמינים“, אבל אין ביניהם ובין המאמינים הרגילים כי אם שתוף השם לכד. גבוהים הם עליהם כנבזה שמים על הארץ, בשעה ששאר המאמינים מקור אמונתם בהכנעת המחשבה והרגש, בקמנות הרעת והאופי, הנה מקור אמונת בני העליה בנדבת הרוח וגדלותן.

מאמינים כאלה הם אליאשא (בספור „האחים קרמוזוב“) „וההדיוט“.

הם מן הערומים בדעת, הם מבינים לרוכסי איש ואיש, הם מבינים את הכל, הם רואים את כל המעשים המתעבים הנעשים, הם רואים מבינים ויודעים את כל המכשלים שעל דרכי החיים, הם יודעים היטב את כל הכחות המתעים ואת כל הסבות הרעות, אבל הם עצמם מקור אור ושוב, מקור ערן ונחה, מקור אהבה אין סוף ורחמים אין סוף, בקדושתם וברוממותם, באהבתם ובחמלתם, הם תמיד סמל התקוה, הישועה והרפואה.

אין הכתוב אמור גם ככופרים מצוים. הננו מדברים באלה המפילים את הכל למשוואות. הננו מדברים באלה הרוצים לשנות את כל סדרי החיים ואת כל ערכי החיים. הננו מדברים באלה אשר לא יוכלו נשוא את העבותות אשר ישימו בהרגל הקבוע והדעות הקבועות עליהם. הם אינם רוצים להשתעבר לכל דבר שיש בו משום מנהג והסכס, הם הפצים להתרומם על כל דבר שהנחילתם הקולטורה. הם הפצים להיות יוצרים ובוראים. הם הפצים בחירות נמורה ומוחלמת. כשם שהם אינם מן הכופרים הרגילים, כך אינם מבעלי האפס, לבם מלא אידיאלים גדולים, הם הפצים להרוס מקדש בשביל לבנות מקדש אחר במקומו. הם הפצים לתת לבני אדם חיים חדשים תחת החיים שבהוה המלאים, לפי דעתם, סחי ומאוס, רקב ועפוש, יש אשר הם אינם בטוחים בכח עצמם, יש אשר הם מסופקים מאד, יש אשר תכנית המקדש שהם רוצים לבנות איננה ברורה להם; ויש גם אשר הם מבקשים עדיין את המקדש החדש ואת האל החדש וטרם ימצאום הם מהרסים את הישן והם נכשלים ונפלים...

אלה הם יסורי הנפש הגדולים והעצומים של איון קרמוזב ושל רסקולניקוב בתקופת ההריסה שלו.

נובן מאליו כי אין תחיה האמורה אצל דוסטויבסקי אותה „התשובה” הרגילה תחיה זו של דוסטויבסקי היא: חפש נמור מכל החפצים הבהמיים, הסתכלות מהורה וברה מאין כמוה, חיים מהורים שאין בחיים הרגילים משלם, הם רחוקים כל כך מכל מה שאנו רגילים לציר, לראות ולהשיג, עד שאין אנו יכולים לתארם כמו, הם כל כך מרומומים ומנושאים עד שקשה לנו לעמוד על אופים ולמצא את הצבעים הדרושים. דוסטויבסקי מזכיר את תחיתו של רסקולניקוב ואיננו מתארה...

אם נסתכל היטב בחיים הפנימיים של נימשה נראה בהם מעין אותם המפוסים היסודיים של דוסטויבסקי.

חיי נימשה בימי עלומיו מקבילים אל מופסן של השלם והתמים. כפי שהתברר ע"י פארסטר נימשה (אחותו של נימשה) היה נימשה בימי עלומיו מלא אמונה אמון ותם ילדים. בראשונה היה כלו מסור לדת, ואח"כ לתורתו של שפנהויר ולמוסיקה של וגנר. כשאני מתבונן בתמימותו היתרה של נימשה בימי עלומיו מצד אחד ובהכנתו הגדולה והסתכלותו העמוקה מצד אחר עולה על לבי בלי משים זכרון אליאשא. הצעירים ממין הזה יודעים את כל קסמיו של החטא, את כל עו המריו, את כל כחה של הכפירה, את כל יפיה של ההריסה, ועכ"ז הם נשארים בגבולי התם והטהר.

וחיי הטהר שלהם מזכירים בלי משים את רגנת הצפרים על העצים העבותים והרמים בבקר לא עבות.

ואולם אליאשא קרמוזב הוא אחי איון קרמוזב. המעבר ממצב הנפש של זה למצב הנפש של זה קל מאד. רק ברוב כח עומד אליאשא על עמדו... באו ימי הבגרות, באה תקופת הסערה, הגיעו ימי הספקות המרים, מחשבות מרי עלו מתהום הנפש, חפץ ההריסה התפרץ בכל תקף ועז, השמים המהוירים הועמו, עננים קודרים התקבצו, ברקים חבריקו ורעמים רעמו... הסערה קמה לרממה, התפורו העבים, נראו פני ריקיע, השמש הופיעה בהדר גאוניה...

נימשה עצמו משים בפי „צרתוסטרא” ענין שלש התקופות האמורות. נפש האדם, מלמד צרתוסטרא, צריכה להיות בראשונה כגמל למשא היא מקבלת אז על עצמה כל מיני חומרות, כל מיני גזירות קשות, כל מיני חוקים קשים, הנפש יוצאת מבחינה זאת מורגלת לעבודה ועשירה בגסיונות רבים מאד. אח"כ היא צריכה להיות דומה לאריה, לאמר „חפצה אני”, ובתנופת יד צריכה היא להרום את כל מי שיערב לבו לעצור בעד חופשתה. צריכה היא לנצח את הנחש הנקרא: „חיב אתה”, את הנחש הזה אשר כלו מוזהב ואשר כל קשקשת שבו מופיעה בנגה ערכי שנות אלפים, במלים אחרות: צריך הוא האדם להשליך מעליו או את עול האמת והמוטב, את העול הזה אשר כל כך נעים היה לשאתו עד הנה. אחרי כן הנפש מוכשרה ליצירה, להרום את הערכים הישנים ולברא

אחרים במקומם; או אז תדמה הנפש לילד שעשועים, הילד הלא הוא: שכחה והתחלה חדשה, צחק, אופן מתנועע מעצמו, תנועה ראשונה, קדש הקיום וההחלטה.

והדברים אשר שם נימשה בפי צרתוסטרא בסגנון סימבולי כאר במקום אחר ביחוסו לעצמו באופן פסיכולוגי.

והדברים אמורים בהקדמה לספר „מעגשליכעס אללצומעשליכעס”. הספר הזה נכתב בסגנון מדעי, רציונלי, מתון, אבל בעקרו הוא כלו הריסה וסתירה. ההקדמה לספר הזה נכתבה אחר עבור שנים אחדות מיום שנכתב הספר. בהקדמה היא נימשה מכאר אופן התפתחות הספר, ומלא, אופן התפתחות עצמו.

מוכיח הוא שם ומראה לרעת, כי הרוח החפשי הוא אשר בשכבר הימים היה כמו אסור באויקום, כמו עבד נרצע, מה הוא הדבר המוקשר את האדם יותר מכל? מה הם האסורים שקשה מאד לנתקם? בנוגע לאנשים נעלים ונבהרים אין דבר המקשרם ואסורים כמו החובות המוסריים, לבות אנשים נעלים ונבהרים מלאים ענות ותם, רגשי כבוד עמוקים לכל המכבד מכבד, רגשי תודה עמוקים לארץ אשר בה גדלו, ליד אשר נהלתם, למקדש אשר בו התפללו, בחיי אסורים כאלה מגיעה עת-החפש פתאם כמו רעידת הארץ. הנפש הרכה נרתעת פתאם, נתקת ממקומה ואיננה מבינה בעצמה מה נעשה עמה, תשוקה עצומה כמו כח אחר מושלת בה. בנפש מתעורר החפץ לצאת למרחב ויהי זה; חפץ אדיר להבט בעולם אחר בוער בכל חושיה. „טוב למות מחיות פה” היא שומעת קול הסתה, ו„פה” הלא כל מה שאחכה עד הנה, חשד גדול בנוגע לכל אשר אחבה, רגשי בו לכל אשר חשבה עד הנה לחובה, הצרך לנדוד ולבקש, לגור במרחקים, לחוש קור וקרח וקפאון, הבמה לאחור, ועם זה רגשי בשת בעד כל מה שעשתה עד הנה, — כל אלה יבקרו את הנפש חליפות וימלאוה רמט ורעידה מתוקה של הנצחון. הנפש מנצחת ואיננה יודעת מה נצחה ומה מוצאה בנצחונה. היא שמחה בכחה, בגבורתה, בחופשתה, יש אשר החופש הזה חלי מסכן הוא לרוח החפשי. ההתאמצות גדולה יותר מראי, החתפרצות הזקה יותר מראי.

ובאמנות שאין כמוה נימשה מציר את כל נרודי הנפש ופרפוריה, את חליה, את פרכוסה, את בריאותה, את נצחונה הנמור, את יכלתה הרב, היא מוצאה את ערכי עצמה ואת יחוס עצמה לכל חזיונות הטבע והחיים, תחת השלילות הרבות היא מתחלת לחיב, תחת ההריסה היא מתחלת לבנות ולנמוע, הבנינים שהיא בונה, הנמיעות שהיא נופעת, בניני עצמה הם, נמיעות עצמה הם. הכל יוצא מעמק מהותה, עשירותה ונגדלותה, רוממותה ואצילותה.

ובמקורים אחרים הננו קוראים שמת ממחלה האמורה שבאה ע"י הכשלו ונפילתו ממדרגות בית התפלה אשר בו עבד את האלהים בתור כהן.

ואולם יש מכחישים בעיקר הדבר. הושבים הם שאבי ניטשה מת מחלי זמוח סתם. באופן זה הפצים הם למצא את הקשר המאגד את חלי האב והבן... פרשמו-ניטשה מבחשת בכל תוקף את השדם של אלה האחרונים. בכלל היא מתאמצת להוכיח, כי אין בחלי ניטשה כל ירושה וכל נמיה אורגנית. אבותי של ניטשה ואבות אבותיו בריאים ושלמים היו בנו ובנפש במובן היותר שלם והיותר רחב שבמלים האלה.

אבותיו של ניטשה [בריאים ושלמים היו וניטשה עצמו בריא ושלם היה מחלתו הוסבה רק ע"י שקידתו היתרה, עבודת המוח היתרה, בדידותו היתרה ויסורי נפשו הגדולים.

מאותן הרשימות המעמות שרשם ניטשה בעצמו ע"ד בית אביו וע"ד ימי ילדותו יוצא ג"כ, כי משפחת ניטשה שלווה ושקטה היתה וימי ילדותו היו ימי ענג ונעם, ששון ושמחה, תום וטהרה.

ניטשה ואחותו מרבים לספר ע"ד אבותיהם ואבותיהם: ידיעותיהם הרבות, שקידתם הרבה, חכמתם ותבונתם, אהבתם את האלהים ואת בני האדם, אמן לבכם ועונו רוחם.

חנוכו של ניטשה הוא אותו החנוך הרגיל של בני הפסטורים באשכנז, אפס כי מסורת המשפחה המביעה עליו גם חותם אצילי ויחסני.

עד כמה שניטשה ואחותו מתאמצים לשכלל ולהשלים, ליפות ולהדר את הכל נראה, כי הסביבה הפסטורית ודקדוקי העניות של המפלגה הבינונית (שאליה שיכת משפחת ניטשה עפ"י מצבה החרתית) למורת רוח היו לפרידריך ניטשה גם בשחר מל ילדותו.

האצילות של המשפחה נכרת במדה בולטת רק כחנוך המוזיקלי שנתנה לפרידריך (הכשרון המוזיקלי עבר לניטשה בירושה מאבותיו) ובאותו ההרגל למשול תמיד ברוח ולדקדק בנמוסי הכבוד והיופי החזוני.

מניח אני את כל הספורים השונים של פרשמו-ניטשה ע"ד התנהגותה המוחכמת (קרי: הפסטורית) של אמה ושל דודותיה החכמניות והנני עובר אל ספוריה ע"ד משחקי הילד פרימיץ (כמו שקראו את פרידריך ניטשה בימי ילדותו) ותהלוכותיו ומנהגיו. גם פה מניח אני את כל הנכנס לכוג וזכרונות גרידא. אלה הדברים מענינים ויפים במקורם, ואולם פה אנו מבקשים פרי ולא פרחים. פה אנו חפצים להבין ולחביר...

לפיכך אני מביא רק אותם הספורים המצינים ביוחד את אופיו של ניטשה ותמונתו הרוחנית המלאה הוד עולמים.

עד שש שנים היתה תבונתו של הילד פרימיץ סוערת ומתפרצת והסבה דאבון לב לאבותיו הפסטורים האוהבים רק סדר ומשמעת והכנעה אוילית, ואולם

ילדות ניטשה.

פרידריך ניטשה נולד ביום 15 אקטאבר שנת 1844 בכפר ראקען שבמדינת זכסן. מסורת משפחת ניטשה תביע ע"ד מוצא המשפחה הזאת מארץ פולין. עפ"י דברי המסורת הזאת באה משפחת ניטשה לארץ אשכנז בשנת 1716-בנוסה על נפשה מקנאת הדת הקתולית שהיתה חזקה או בארץ פולין. בני המשפחה הזאת היו פרוטסטנטים.

על פי ידי המסורת הנ"ל היו בני משפחת ניטשה אצילים גדולים בארץ מולדתם ושמום גרפים ניעצקי. ניטשה התהלל ויתפאר תמיד ביחסו זה. אבי ניטשה היה כהן פרוטסטנטי וגם אבי אביו ואביו אמו היו כהנים פרוטסטנטים ואולם לנער ניטשה המתהלך בגדולות נעים היה הרעיון כי מורע אצילים הוא. וההכרה הזאת שרוטממה ונדלה את הנער הביאתו גם לידי הכרה אחרת: הכרת החוב. הוא הביג על עצמו מימי ילדותו כעל אציל שמדותיו צריכות להיות תרומיות [ממדותיהם של המון בני האדם. תכלית שנאה שגא את השקר ואת החנופה. "הגרף ניעצקי איננו רשאי לשקר" היה אומר לעצמו בנאון.

באצילותו ובפולגותו התהלל ניטשה בכל ימי חייו. ברישומותיו מושנת 1883 הוא מדבר ע"ז באריכות. מענג אותו הרעיון, כי עפ"י חזוניתו הוא פולני גמור. אף כי גם דם אשכנזי נוול בעורקיו (אמו אשכנזית וגם אם אביו אשכנזית היתה). "גם בשוויץ וגם באימליה השבונה תמיד לפולני; בסורנט, ששם בלתי ימי חרף אחד, חשבונני כל יושבי המקום לפולני; ובבלותי ימי הקיץ במרוענכד נזכר נזכרתי לעתים קרובות את מולדתי הפולנית: הפולנים היו נגשים אלי, פונים אלי ודורשים בשלומי בשפת פולנית ונושאים ונותנים עמו כעם איש משלהם וכאשר העלמתי מהם את מולדתי באמרי שהנני משוויץ היו מביטים עלי במבט תונה זמן רב ואומרים: "הנהו עדיין הגזע העתיק, אבל האלהים יודע לאן סר הלב".

מקור ההתהדרות וההתפארות הזאת בפולניות ואצילות הוא נשיתו האריסטוקרטית של ניטשה ואהבתו לכל היוצא מגדר הרגיל ולכל הנעלה על תכונות ההמון, מדותיו, תהלוכותיו, נמוקיו ונמוסיו.

אנו כשאנו לעצמנו מביטים על התפארות זו ועל כיוצא בו פשוט כעל דעה קדומה, ואולם לנשיות האריסטוקרטיות ערך גדול בחנוכו של ניטשה. בשנת 1848 מת אבי ניטשה. בדבר סבת מותו הננו קוראים במקורים אחרים שמת ממחלת רעידת המוח שבאה ע"י נפילתו מן הסוס אשר רכב עליו.

מישש שנים ואילך החל הנער להבליג על סערת רוחו ולסור אל משמעת אבותיו לגדל שמחת אלה האחרונים.

ואולם גם בהכנעתו ובהשפלתו של הילד נראה ממשלה כבירה ומרץ עצום. הוא התיחס אל כל הדברים כאדם בן דעת היודע למלא את חובתו.

כאשר יסרתו אמו שמע את מוסרה בדומיה, הלך אל פנה בודדה שבמסדרון הבית, השתקע במחשבות שעה שלמה וישב. לפעמים הודה על עונו ויבקש סליחה ומחילה, ואולם לפעמים שב אל חדרו מבלי דבר דבר, נראה היה כי לא הודה לדברי אמו ולא נכנע...

הוא הביט מגבוה על בני גילו הפוחזים וקלי הדעת. דבריו היו שקולים ומדודים וכל מעשיו נחתכים על פי התבונה והעיון. לזרם החיים המתפרץ בחוקה ועליצות והשובבות הילדותיות ידע לתת תוכן מושכל וצורה יפה ונהדרה. מושחקיו האהובים היו מושחקי המלחמה. הוא והכריז ערכו מלחמה עפ"י תכנית קבועה, סדר קבוע, חקים ומשפטים קבועים ויחסים קבועים אשר אין לזוז מהם.

הימים אז ימי מלחמת קרים והילד פרימץ התענין בכל דבר נפל בשדה המלחמה. ביום אשר באה השמועה ע"ד כבוש סבסטרופל לא הלך לאכול... הוא אהב מאד לשמוע את זכרונותיה של זקנתו ע"ד נפליין וגבורותיו ויאהב את הגבור העריץ לוכד הארצות בכל לבו ונפשו.

ובמשחקיו ובמלחמותיו היה הוא המנהיג, והיתרון הזה לא הבעים ולא הקניט את הילדים הסרים למשמעתו. בעיניהם היה דבר ממשלתו דבר המובן מאליו...

כל תגרה, כל קמטה וכל תקלה הביאו לפניו והוא היה השופט והדין עפ"י מדת הוישר ועפ"י החוקים הקבועים שנתקבלו מראש.

השפעתו על חבריו היתה גדולה מאד והם לא רק אהבו וכבדו אותו, כי אם גם יראו אותו מאד והיראה היתה יראת הרוממות. די היה לו להעיף עין ולהביט על איזה נער במבטו העז והחודר והסוקר הכל והנער כבר התחרט על המעשה המנוגה אשר עשה.

בני גילו לא התיירו לעצמם לדבר בקרבתו אותם הדברים שדברו שלא בפניו. מוסכם היה אצלם שבפני נימשה אסור לדבר דבר מגונה...

בחפז ילד אחד לדבר דבר בלתי נאות ונוכח פתאם סטר על פיו ויקרא בקול: "לא, כזאת אי אפשר לדבר בפני נימשה". "וכי מה הוא עושה לכם?" שאלוהו. "הוא מביט ככה עד שהדבור נחנק בפה" ענה הילד.

הנהגתו של נימשה היתה הנהגת ניזר וקדוש, ואולם נזירותו וקדושתו לא התגלו בתפלות וסגופים כאצל אחרים כי אם במעשים ובמעשים. כל דבר טוב אשר שמע ואשר מצא חן בעיניו התאמץ לגשם בפועל.

אחותו מספרת מקרה אחד המציין היטב את תכונתו העקרית של נימשה. פעם אחת שמעה היא (אחותו) והוא דרשה על המיסיון. הדברים מצאו חן בעיני

הילד נימשה. מני אז היתה מחשבת לבו כל הימים: לעשות טוב וחסד לפראים השחורים. ופרימץ החל לדבר על לב אחותו כי ישלחו איזה מתנה לילדי הפראים האמללים. האחות, כמובן, סרבה בזה. פרימץ גור בהחלט. אז לקחו שניהם את הצעצועים היקרים שהיו להם וישאו אל האחות הנזירה אשר גרה בקרבתם. האחות חשבה כי הילדים הביאו את הדברים היותר יקרים אשר להם ותרבה להללם ולשבחם ותגד להם כי כן הוא רצון האלהים. האלהים חפץ בקרבנות שלמים, אין חפץ לו בחצאי-קרבנות ובמעט טוב. הוא חפץ בטוב גמור. פרימץ שמע את הדברים האלה ויארם מאד. הוא בא כמבוכה. האחות לא הכינה את סבת מבוכתו. בצאתם מבית האחות ובעמדם עוד במדרגות האפלות אמר פרימץ לאחותו בנפש ענומה ונכאה: "רוצה הייתי, ליובעם, לתת את הקולריה שלו". הקולריה — אנשי צבא עשויים עופרת, הצעצועים היותר יקרים והיותר אהובים של פרימץ. "אנכי, מספרת אחותי, הייתי אז הנחש וחזה ואחל להסית: האמנם ידרוש האלהים מידני את צעצועי היותר יקרים?" ואולם פרימץ עונה בהחלט: "ובכל זאת"...

ברשימות שכתב נימשה בהיותו נער בן שש עשרה שנה הוא כותב ע"ד ימי ילדותו את הדברים האלה:

"מה שאני יודע ע"ד ימי חיי הראשונים אין לו ערך מיוחד שיהיה כדאי לספרו. תכונות שונות מתפתחות בי באביב חיי. בגרות ידועה ושתקנות, אלה הן המדות אשר הרחיקוני מילדים אחרים, ויחד עם זה סערת הרוח מתפרצת. מימי ילדותי אני מבקש תמיד את הבדידות, ואני מרגיש את עצמי במצב היותר טוב בעת אשר אין איש מפריע אותי ואני חפשי לנפשי".

את המוויקה אהב נימשה בילדותו מכל דבר שבעולם. אוננו בחנה את כל שיר וזמר, את כל מנגינה ומנגינה, את כל הטעמה ונעימות. הוא היה מלא שירה תמיד והיה מחבר שירים וקומפוזיציות. בהיותו או מלא אמונה אומן ודעת קדושים נשאו כל מחברותיו חותם דתי רוחני עליהם. רוחו הרקייע שחקים. עיניו דלו למרום. נפשו מרננת ליוצרה וקונה. נכספת היא למעון הנשמות ומשתפכת בשירי הללויה.

והוא עודנו ילד ומחבר מנגינה לכבוד אמו וקנתו ומגיש לה מתנת לבו בליל הקדוש ויסודה הכתוב:

"שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד".

(עוד יבא).

פרידריך נימשה.

(חייו, שירתו ופלוסופותו).

מאת

הלל צייטלין.

(המ שך).

ב.

נימשה בבתי הספר.

בשנת 1858 בהיות פרידריך בן י"ד שנה כתב הריקטור של בית הספר המצוין שסביב לנומבורג, (משפחת נימשה יצאה בשנת 1850 מראקען והתישבה בנומבורג) אל אם הנער, כי כבית ספרו יש מקום פנוי בשביל תלמיד אחד, ובאשר שמע את תהלת בנה, הוא מבקשה כי תמסרהו על ידו. אם פרידריך שמעה בעצת הריקטור ותשלח את בנה לבית הספר. מני אז מתחלת תקופה חדשה בחיי נימשה.

כפי שידוע לקורא, היה גם הבית שגדל בו נימשה מעין בית ספר. הלמוד והמוסר — היו בו הדברים היותר עקריים בחיים. הכל ראו חובה לעצמם ללמד ולהוכיח את הנער, גם האם גם דודה זו גם דודה אחרת.

עם כל התהלות והתשבחות שפרסמה נימשה מפזרת לאמה ולדודותיה ולחנוך הטוב ולאהבה הרבה שאהב הנער פרידריך את כל אלה, — אנו רואים בילדותו של נימשה ילדות אי מבעית, ילדות של דיסציפלינה בלי קץ וגבול, ילדות של יראת שמים בכל האופנים והדרכים.

יש אשר אנו שוכחים כמעט שזוהי ילדות של פלוסוף ומשורר, והננו מדמים שקוראים אנו תולדותיו של איזה גאון יהודי.

עצמותו של נימשה נגלתה רק לפרקים, בשעה שיצר את יצירותיו המוזיקליות ובשעה שהיה נתון למשחקיו השונים ובאותם הרגעים המעטים מאד,

שבהם הרשה לעצמו לפרוק מעליו עול הדיסציפלינה האשכנזית ולהתמכר אל סערת לבו הטבעית; ואולם מלבד אלה המומנטים הבודדים היה מוקף כלו רת, מוסר ולמודים רבים ושוניים.

וההתקופה החדשה בחיי נימשה" שזכרנו היא איפוא רק תקופת המעבר מבית ספר קמון לבית ספר גדול, מבית ספר בלתי מסודר לבית ספר מסודר, מדיסציפלינה קשה לדיסציפלינה הרבה יותר קשה, מדיסציפלינה הנתנת בכל זאת איזו מקום למשחקים ולשובבות לדיסציפלינה המחוקקת חוקים לכל שעה ושעה משעות היום והמצוה צוויים רבים ושוניים ואזהרות רבות ושוונות על כל מעשה ומפעל, על כל הנועה ותנועה, על כל מחשבה ומחשבה, על כל היגיון ורגש. "דו ויססע לאסט וויא שווער ביסט דואו" — המבטא הזה של היינה מצוין היטב את המצב הנפשי שבו נמצא הנער פרידריך ב"שוהל פפארטע".

אין כל ספק בדבר, כי נעים היה המשא הזה לפרידריך, נעים מאד. הן בביתו למדוהו תמיד לעשות את כל מה שמצוים אנשים חכמים, לעשות בלי כל הרהור ופקפק, לעשות בכל הפרטים והדקדוקים, לעשות באהבה וברצון, בחשק עז וגמרץ.

ומה שהוא יותר נכבד: הדיסציפלינה הקשה התאימה מצד אחד גם לעיקר תכונתו של נימשה. הדיסציפלינה הזאת נתנה לו מקום להתגדר בכחו למשול על עצמו, בכחו לשאת ולסבול, בכחו להקריב את כל החפצים הומנים על מזבח התכלית הרחוקה, התכלית הגדולה. הדיסציפלינה הקשתה את רוחו, אמצה את לבבו, נתנה לו אופי קים ומוצק, אלצה אותו לקנות הרבה דעת ולהתמכר כלו אליה.

ובקוסיפנו על זאת, כי בית הספר שלמד בו נימשה היה אחד מבתי הספר היותר מצוינים באשכנז, הלא הוא אותו בית הספר שבו למדו קלאפשאק, פיכמע, שלענעל, רנקי, ועוד, וכי בבית הספר ההוא למדו מורים מצוינים מאד אשר, לפ"ד נימשה, היתה כל אוניורסיטה חושבת לכבוד לה. לו היה מורים כאלה בה וכי תוכן הלמודים בו היה גדול, רחב ומקיף — נבין היטב את רחשי הכבוד העמוקים אשר רחש לב נימשה לבית הספר ההוא גם בהיותו נער גם בהיותו לאיש וגם בתקופת ההריסה ושנוי הערכין.

נעים היה המשא, נעים מאד, ובכל זאת, "מה כבר אתהו".

ובקראנו את ספר זכרונותיו של נימשה, בקראנו יחד עם שירי התהלה מתקופת ההיא שירים מלאים תוגה עמוקה, בקראנו בספריו האחרונים מקומות רבים מאד שבין שורותיהם אנו קוראים מחאה גדולה נגד העול הקשה של ההורים ומורים, — אנו מבינים היטב עד כמה קשה היה מצד אחד לנפש משורר שכמוהו אותו הצו המוחלט המגביל ומגדיר את כל מחשבת ורגש, החונק וממית כל התפרצות טבעית ואורגנית, המכוץ ומצמצם את החיים הבריאים, העליונים והרעננים.

בית הספר הנזכר נתן לחניכיו השכלה כוללת, רהבה ועמוקה. במקום

היריעות השטחיות והחלקיות שנותנים רוב בתי הגימנוזיום נתן בית הספר לחניכיו יריעות שלמות לחכות ומיוסדות, מבוארות ומפורשות לפי התפתחותן ומצבן ובבקרת פרטית חפשית ואמתית. זה לא היה "קורס" של למודים על מנת לתת אח"כ "תעורת בגרות", כי אם נכרת היתה מנחה ברורה להשכיח את התלמידים, להבינם בינה ולהכשירם להיות "מלומדים" במובן הרחב של המלה ההיא.

נימשה היה אחד התלמידים היותר מצוינים לפי זכרונותיו הגדולים ולפי שקירתו העצומה. בעד כל הלמודים והשעורים קבל את הציונים היותר גדולים, ואולם במתמטיקה לא היה מן החרוצים ביותר...

והחכרה רבה בלב נימשה מיום ליום. הוא שם לב לכל מחוות החיים אשר יראה ואשר יקרא ומרבה לחשוב ולחקור ולהתבונן. אין לדבר אשר קרה בבית הספר אשר לא שם לב לו ולא חקרו ולא התבונן בו. מצד עצם המקרה ומצד ירומו לבית הספר ומצדו האנושי הכללי, כל הדברים שהיו רואה הוא רושם בספר, והכל הוא שופש ודן. כל התלמידים והמורים עם כל מעלותיהם ומגרעותיהם עוברים לפניו והוא מוציא משפט עליהם ועל מעשיהם ועל כוונותיהם ומגמותיהם. ויחד עם המחשבות האלו, מחשבות עולמיות על האדם ותעורתו, על תולדות העמים והתפתחותם, על הכשרון וההשתלמות, על הפרובלמות הקולטוריות והמוסריות.

וכבר בעת ההיא נראה הפלוסוף שבו והמשורר שבו, נראה כבר האנליזה היותר חדה יחד עם הסינטיזה היותר רחבה ועם זה הגעגועים הגדולים והעולמיים והמית השירה שבלב המשתפכת ומתגשמת במלודיות עדינות ונעימות, נוחות ורכות, קוסמות ונהדרות, ועם זה גם נשגבות ונאדרות.

כי שירתו לא היתה בת גון אחד וצבע אחד. שירתו היתה הדה לכל הדברים אשר שמע ולכל המחשבות אשר חשב ולכל השאיפות אשר שאף לבו ולכל המית נפשו וגעגועיה החמוסים והנסתרים.

ואם יש אשר משורר הוא "כאשר תשורר הצפור" ושיריו על הטבע ועל מקרים פרטיים שונים מזכירים לפי צלילם, לפי חטיבתם, לפי יפים ולפי רגש הטבע שבהם את שירי געטהע ממין הזה, הנה יש אשר נראהו כבר שיר על האדם וגורלו, על התבל ומצוקותיה, על היגון העולמי ועל תקות הגאולה.

ובתוך אותם השירים הננו מוצאים שירים אשר תכנם הוא, כפי שהביע המשורר, "ועהנוכט נאך דער הימאטה". אחרת פרסמר נימשה הבינה אותם על פי פשוטם, כלומר בתור געגועים לביתו, לאמו ולאחותו, ואולם כל מי שמביט בפנימיות השירה רואה בהם געגועי הנפש הצמאה לדרור ולמרחב-כדיה וליצירת אין סוף וחדות אין סוף ועם זה היא כלואה בר-אמות של למודים שונים וחוקים שונים, מורים ותלמידים עם עניניהם הקטנים, סכסוכיהם הקטנים ושאיפותיהם הדלות ואיפק ראייתם הצר והמוגבל.

בצדק העיר גאלוויטץ, כי השירים האלה מזכירים לנו אותו השיר שכתב

נימשה אחרי עבוד חמש וששים שנה, פּעראיינזאמט", אותו השיר הקורע את הלב בראשו הנורא, בקינתו האיומה, בהכעת הבדירות המחלמת והיתמות המוחלמת.

כשירים אלה אין עוד, כמוכן, אותו היואש והרגשת היתמות שישנם בשיר "פּעראיינזאמט", ואולם עיקר התוכן שבהם כמעט אחד הוא.

ומלבד הרגשת המצוקה הכללית, הנה גם מצד עצם הדעת לא תמיד הפיקה ממנו רצון שמת-המורים, אעפ"י שדרך למודם היה הדרך היותר נבחר והיותר רציונלי שבעת ההיא. כי מעת לעת התגברה תשוקת הדעת בלב נימשה, ואותה תשוקת הדעת לא היתה כלל תשוקת הדעת של "מלומד", כי אם תשוקת הדעת של איש החפץ לדעת ולהכיר את עצם החיים, תכנם ורעיונם, תשוקת הדעת של יוצר ומחדש.

ולפיכך היה מוכרח לפעמים לפרוץ את הגדר אשר גדרו המורים, להרבות בלמודים אחרים ולמעט באחרים, ללמוד ולקרא הרבה דברים שאין להם יחס כלל לפרוגרמה ולא ניתנו ללמוד לתלמידי בית ספר.

ועיקר שקידתו היה בספרי המופת אשר ליונים. כי מיום שעמד על דעתו משך העם הזה את לבו ויחזה בו חזות הכל.

הפרובלימה של היוניות העסיקה אותו בכל ימי חייו, ובשעת שרואים אנו את נימשה מחליף תמיד את מוריו ורבותיו הנה זו האהבה ליונים ממלאה את לבו מיום מיום שאך החל להכירם ועד שאבדה לו הכרתו...

על הפרובלימה של היוניות ועל יחוסו של נימשה אליה עוד נשוב לדבר במקומות שונים, ופה נעיר רק על עיקר משיבת הלב והסמפטיה המיוחדת של פרידריך נימשה ליונים וליוניות.

ביונים ראה נימשה עליצות החיים הבאה לא מחרון דעת, כי אם מהבנה עמוקה ביותר, אופטימיות שמקורה בפסמיות נשגבה, אליב עליזים ושירה עליזה הנכראים מברגדיה נוראה, שפעת החיים המתפרצת בלי גבול, יחס ישר אל כל הענינים והמעשים, מוגיפה של כל המדות והתכונות, דמיון עשיר ונערץ, חוסר כל צביעות ופרישות. ביונים ראה התנשמות של האנושות, האנושות כמו שהיא בהנהגה והדרה, האנושות כמו שהיא חפשית ממשא הדתות והמוסרים, כובד העון והכרת העון.

ולפי שאהב את היונים באהבה מיוחדת הרבה לשקוד על ספריהם וכיחוד על ספרי משורריהם יומם ולילה, יגע להבינם, לבאדם ולפרשם, לחדור אל תוכם ואל תוך תוכם. קרא בשורות ובין השורות, עמל לתפוס מה שהוא יותר נכבד ויותר עיקר בהם, התאמץ למצא תמיד בהם את הצד האנושי והקולמורי שבהם או, יותר נכון, את הצד המרגי שבהם...

ובדרכיו אלה הלכו עוד שנים שלשה תלמידי בית הספר, שבהם רבק לב נימשה לאהבה. התלמידים האחרים התענינו פחות מכל בפרובלימות עולמיות ובברגדיה של היונים...

והתיחסותו של נימשה ליתר התלמידים (מלבד שנים שלשה יחידים הסגולה) היא לרוב, רשמית, קרה, מנומסה. אי אפשר לדעת בברור עד כמה אהבו התלמידים אותו, למרות ההתרחקות שהתרחק מהם, ועד כמה רק כבדו אותו בעד ידיעותיו הרבות, כשרונותיו הכבירים ורצונו העז והנמרץ, גדל נפשו ונדיבותו.

הוא לא היה בכלל פורש עצמו מן הצבור, אדרבה, הוא התאמץ לקחת חלק בכל תעלולי התלמידים ובכל מיני שעשועיהם כאחד החברים השקדנים בענינים כאלה, וכשפעם אחת נמנע חברו דייוען מקחת חלק באיזה משחק כללי, בשקדו על איזה ספר, חשב את המעשה לאי מנומס וחסר מעם, ואולם, כאמור, היתה ההתרועעות וההשתתפות האלה רק מעין פריעת חוב, מעין חק שאסור לעבור עליו, מעין נמוס חברתי מוכן מעצמו, ואולם לא צורך אורגני ומכעי, לא צורך עצמי ועקרי.

כשהוא לעצמו הסתפק ברעיו האחדים אשר אהבם בכל ימי חייו, והם אותם הרעים אשר הכיר בהם שבאמת יש להם צרכים רוחניים, שבאמת הם מבקשים דבר מה ויקר להם דבר מה, שבאמת הם חפצים למצא איזה תוכן לחייהם ויש להם שיכות מבעית ואורגנית אל הדברים שהמה לומדים וקוראים, וכשם שהתיחסותו ליתר התלמידים היתה קרה ומנומסה, היתה התיחסותו אל אהוביו אחרת לגמרי. בכל לבו ונפשו אהב אותם. לא היתה כל מחשבה אשר חשב שלא גלה להם, לא היה כל דבר שכתב שלא הראה להם, לא היה דבר שעשה מרם ושאל בעצתם.

האצילות הרוחנית שינק כמעט מחלב אמו, האצילות שמקורה במסורת המשפחה ובהרגלים השונים שהתאמצו להרכיב בו, האצילות הזאת שנתנה לו תמיד תכונה וקצב, גאון וגאווה פנימית וה"ן צדק, ולאוי צדק, האצילות שהתפתחה והתעמקה ע"י השקדנות העצומה בספרי המופת, בפלוסופיה ובמוזיקה, האצילות הזאת היתה לו לקי המדה בהתיחסותו אל חבריו התלמידים: כבוד לכל, פריעת חוב לכל, מדת היושר לכל, ואהבה עמוקה והתנלות לב קיצונית רק ליחידים הסגולה.

ואותה האצילות הרוחנית אשר במשך שנות חייו המחשבה של נימשה לבשה לבושים רבים ושונים עד שלבסוף התלבשה בתורת "האדם העליון", אותה האצילות כבר היתה למדה מפותחת בלבו גם בהיותו עוד תלמיד בית הספר, וכבר הכיר אותה בהכרה ברורה ונתן לה ערך מיוחד, עצום ונשגב.

כשעמד למבחן האחרון, כשצריך היה לקבל תעודה המעידה על השתלמותו השכלית והמדעית, הניח למוריו מחברת ע"ד טיאונגוס, במחברת החיא ראו מוריו שקדנות עצומה, ידיעה עמוקה מאד בספרות יון ורומי, בקרת חדה וחרופה מאד, הכרה פלוסופית מפותחת ועמוקה והשקפות אוריונליות וחדשות.

ואולם מענינת היא המחברת הזאת מצד אחר: בה נגלה כבר האצול הרוחני בכל נמיותיו וקיצוניותו. במחברתו זאת התאמץ להוכיח שטיאונגוס משתמש במושגים "טוב", ורע" לא למה שהוא טוב על פי המוסר ורע על פי המוסר, כי

אם למה שהוא ממדת האצילים ומה שהוא ממדת ההמון. המובן אצל מיאונגוס הוא רק האצילות, והרע — ההמוניות.

ואם היינו רואים במדת האצילות התכונה היותר עקרית באופיו של נימשה כבר היינו מסתפקים במחברת הזאת המראה על הנמיה האצילית המפותחת בלב נימשה מימי ילדותו, ואולם נומים הננו לראות במדת האצילות רק אחת התכונות הנפשיות של נימשה או, יותר מכון, תכונה מפלה שבנפשו ולא תכונה שהיא כל צביונו ומהות חייו הרוחניים.

כידוע, הברזל קנט (ושפנהויער העמוק את ההבדל) בין האופי הקים, הרוחני, השכלי, הנאצל, ובין האופי האמפירי, המוחש, הגלוי ונראה. נומים הננו לחשוב את האצילות שבנפש נימשה מן התכונות האמפיריות שלו, שבמעות חשבה הוא עצמו לפעמים ואחריו גם אחרים לתכונתו היותר עצמית והיותר פנימית. תכונתו היותר עצמית, "אופיו הנאצל", נפש נפשו, אם הורשה להביע בן, היא המרגדה של המחשבה והשירה של המחשבה. תכונתו היותר עצמית היא בקשת האמת המוחלטת מצד אחד ובקשת הערך לחיים ותוכן לחיים מצד אחר. יש אשר שני מיני הבקשות האלה באו לידי הרמוניה יפה ונשגבה, ויש אשר באו לידי התנגשות והתנגדות ולידי יסורים נוראים.

כ"ו יבואר עוד במה שיבוא, ואולם פה חפצנו להעיר על התכונה העקרית הזו שבנפש נימשה בכדי שנבין על ידה את זו הדבקות באמונה שהצמין בה בילדותו ועם זה גם נצני הספק שצמחו בלבו כבר בימי האמונה עצמם וזה הבאור האורגני המיוחד שנתן או לאחד מעיקרי דתו.

בהיותו בביתו היה אדוק בדתו, קים כל דבר קטן וגדול, מהר את כל מחשבה ומחשבה, זקק את כל רגש ורגש, היה מלא התלהבות דתית ושירה דתית. ההתלהבות והשירה הביאוהו לפעמים גם לידי היות דתית.

מיום שנכנס לבית הספר ונמל הלמודים והריסציפלינה של בית הספר כבדו עליו לא נראה עוד כרגשותיו הדתיות את ההתלהבות וההויה. בתקופה הזאת הננו רואים פשוט נער שומר את דתו וחרר עליה במובן הרגיל ואולם עת הבררמזיה (קאנפירמאציאן) הגיעה ובלב הנער מתעוררת אותה ההתלהבות הדתית שבילדותו. הוא מלא או רגשי אמונה, הונה בה מתעמק בה, משפר את מעשיו, מחשבותיו ורגשותיו לפי רוחה. לכל לראש היא דת — יסוד כל דעת" הוא כותב במקום אחד.

וריועון מספר את רגשות הקדושה שהרגישו שניהם, נימשה והוא, עת הגונה אחרי הקאנפירמאציאן. מצב נפשם או היה לא מצב האדיקות הרגילה, כי אם מצב של קדושה ורוממות, טהרה ופרישות. לא עשו שום דבר קטן שבקמנים מבלי להועץ ולחקור אם היא לפי רוחה של הדת הנוצרית, לא העיוו לחשוב שום מחשבה אשר לא ידעו אם מאת האלהים מוצאה. האידואל של הנוצרי היה תמיד לנגד עיניהם והתאמצו להגשימו בפועל.

ואולם הבקרת המדעית עשתה את שלה. נימשה המעמוק והמבקש את האמת החל להטיל ספק באמתותם של המסורות הדתיות המקובלות. הרבה עזרו לזה גם השעורים שלמדו בבית הספר עצמו. זכה, למשל, היו המורים מכארים את כתבי הקודש על פי דרך הבקרת והפשט. דבר מהודש ונפלא היה בעיני נימשה הדתי בשמעו לראשונה מפי מורו שמינימארג, למשל כי הקאפיטל מ"ה בתהלים הוא שיר-חתינה פשוט.

והבקרת הזאת שנברה בלבו יותר ויותר ושנתחה את כל העקרונות הדתיים הפרוטסטנטיים, היתה מביאה אותו לידי כפוחה ולידי רצינוניות יבשה וקרה, לולא הצורך הגדול שבנפשו לבקש תוכן נשגב לחיים ולהעלותם ולשפרם. והבקרת מצד אחד והצורך הפנימי העמוק מצד אחר הביאוהו לידי פרוש אורגנילי סימבולי לעיקר היותר נכבד שכרת הנוצרות. האושר הנפשי מושגה ע"י אמונה — סימבול של הרעיון כי לא הדעת כי אם הרגש עושה את האדם ליפה ונשגב; התגשמות האלהים — סימבול של הרעיון כי אינו צריכים לבקש אושר רוחני בשמים כי אם להוריד את השמים על הארץ, כי אין האידאות הרמות צריכות להיות מופשטות ועומדות מעל להאדם שהאדם מתרחק מהן או מתקרב אליהן בצד מה, כי אם עליהן להיות תולדות המוח והלב של האדם עצמו, דברים עצמיים ומבעיים הממוזגים בדמו.

וברעיון הזה המובע לכאורה בדרך פשרה ולצורך כאור דתי, הננו רואים כבר את עצמותו של פרידריך נימשה הרבה יותר מאשר בחבור הקלסי ע"ד מיאונגוס ועל האצילות.

ברעיון הזה אנו רואים כבר זרעיני הרעיון הנשגב על גופו של האדם ועל עליותו והשתכללותו.

בשנת 1864 והוא אז בן עשרים שנה גמר את ה"שוהל פפארמע" מלא דעת ומחשבה ונשא בלבו תכניות מדעיות ופיוניות רבות אשר קוה לעבדן, לפתחן, להעמיקן ולהרחיבן.

אחר גמרו את ה"שוהל פפארמע" נכנס לאוניברסיטה הבאנית. שני זמנים למד באוניברסיטה הבאנית (65—1864). אחר"כ נכנס לאוניברסיטה הליפציגנית ולמד שם ארבעה זמנים (67—68).

בתחלה למד את התאולוגיה והפילולוגיה, את התיאולוגיה למד מפאת שעדיין העסיקו הפרובלימות הדתיות את לבו ומשום שהפין בני ביתו היה שיהיה לתיאולוג, ואולם אחרי עבור עת קצרה זנת את התיאולוגיה לגמרי ויעבור הק במקצע הפילולוגיה.

התמכרותו של נימשה לידיעות הפילולוגיות לא היתה התמכרותו של חוקר קדמוניות. חוקר הקדמוניות אוהב את הקדמוניות מפני שהן קדמוניות ואולם נימשה התמכר לדיעות אלה בכדי להבין על ידן את החיים המלאים ע"י ויפיו של היונים בכל עמק מהותם.

כמוכן, לא הסתפק נימשה בידיעות פילולוגיות לבד. הוא הרבה לשקוד

לא רק על שאר הידיעות ההסמוריות, שיש להן איזה יחס קרוב או רחוק להבנת אפני חיי הקדמונים, כי אם גם על שאר החכמות והמדעים. הוא הרבה לקרוא בספריו המופת אשר לעם ועם, התעמק בהם, הוציא משפט עליהם, ברא את יחוסי אליהם, השקיע עצמו בעיונים מופשטים רבים ושונים מאד, הגה הרבה בפלוסופיא ויתאמץ למצא פשר לחדות עולמים.

אם נתבונן לחיי נימשה בהיותו לסמודגם נראה לפי ההשקפה הראשונה מפוס של סמודגם אשכנזי רגול. מתמיד גדול, מאמין בגדולת רבותיו, בקדושת האוימוריתמים השונים, ברוממותם של החכמות והמדעים.

הננו רואים לפנינו מפוס של סמודגם אשכנזי רגול גם מצד אחר: הוא מסור כלו להפולימיקה הפרוסית. שמחתה שמחתו ונצחונה נצחונה. הוא מלא רגש הכנעה לפני הדרי מלך פרוסיא ורגשי כבוד והשתוממות לפני נסיך הברול.

אף יש אשר נראה שמח באושר איש בינוני ומסתפק במועט. בעיקר הדבר, כותב הוא לרעו בשנת 1867, אין כל דבר אשר יציק לי. הנני שבע רצון כפי האפשר, יש לי רעים טובים, שכנים טובים ומורים טובים, יושב אנכי בבית הקאפע של קניצי עם קאל וראדע (חבריו — סמודגמים) אשר התקרבתני להם באלו הימים, עובד אנכי בעד אגודתנו הפילולוגית, קונה אנכי הרבה ספרי פילולוגיה, מוציא אנכי לפעמים המצאות נכונות ועובד אנכי בחריצות.

אפס פה ושם נראה גם בחיים הסמודגמיים שלו את נימשה של עת יד.

הננו רואים את המלומד הזה עווב לפעמים את שעוריו ואת עבודתו המרעית הפילולוגית ומשקיע עצמו ברעיונותיו של שפנהויער וקורא בצמאון רב את כל הספרים אשר יש להם איזה יחס אל הרעיונות העולמיים שהביעו בודדה ושופנהויער. כשמצא באיזה ספר איזה פרוזה המבעת את הצער העולמי ואת הגאולה העולמית כהונן מהר להודיע זאת במכתביו לרעיו.

אף נראה את נימשה מתפרץ לפעמים גם נגד מוריו והתנהגותם. הוא מספר לחברו ע"ד מלומד אחד שהמורים לא נתנו לו את התואר דוקטור משום שלא נכנע להחלטה אחת מזהלמיתיהם. הוא משתתף בצערו של המלומד הזה וכותב לרעו: „באחת, אי אפשר להיות עומד על דעתו יותר מדאי. חוון האמת לא נפרץ הוא במקום אשר יבנו מקדשים לה וכהנים יוקמו. אנחנו בעצמנו צריכים להיות האחראים בעד כל מעשה טוב ורע ולא אלה המיעצים לנו עצות טובות או רעות. יניחו נא אותנו לעשות מעשי שמות על חשבוננו. עם מרפא אחד לכל — אין”.

אף יש אשר נראה את נימשה החוזה, נימשה המואם בחקירות ומוסר ומשפטים, נימשה הרוצה לתפוס את מהותה של התולדה עצמה, להכלל בה ולהיות חפשי כמות.

„שלשה דברים, כותב הוא לרעו, מוציאים מנוחה לנפשי העיפה, שפנהויער

המוזיקה של שומאן וההתבודדות. אתמול ביום סגרירי מהרתי לעלות על ההר הקרוב, שם מצאתי סבה קמנה ובה איש אשר הכין לו ולבנו שני גדיי עוים. הסערה התחוללה בכל תקפה, ואנכי הרגשתי התרוממות הרוח מאין כמוה. ואבין אז כי רק בעת אשר ננום לנפשנו למצא מנוחה מעמלנו ומלחצנו אז רק אז נבין את התולדה. מה קמנו או בעיני האדם ושאיותיו; מה קמנו המשפטים „צריך אתה” „אינך צריך”! מה רחוקים הם מכל זאת אלה הברקים, אלה הכוכבים, זה הברד. כחות חפשים ממוסר! מה מאושרים המה! מה אמויות הנה הופעות אלה של הרצון המהור, אלה החויונות אשר מרם יעובם השכל”.

פרידריך ניטשה.

(חייו, שירתו ופלוסופיותו).

מאת

הלל צייטלין.

(המס' 7).

ג.

ניטשה בצבא ובבזל.

בהגיע תור ניטשה למלאות חובת עבודת-הצבא והוא עודנו לומד בלויפציג, דמה להפטר מעבודה הזאת מסבת היותו בעל מום. הוא היה קצרי-ראות והראיה הקצרה נחשבה אז למים. אפס בשנה ההיא יצא הנימוס לקבל לעבודת הצבא קצרי-ראות הנושאים משקבים בעלי מספר 8, ובכך נתקבל ניטשה לעבודת-הצבא.

הדיסציפלינה החזקה, שניטשה בתור תלמיד הורגל לסבול אותה ולהכניע לה, הנמיה הפנימית שבנפשו לכל דבר המאמץ את הלב ומקשה את הרוח, השקפתו על ממשלה פרוסיה או, הנמיה הפטריוטית לפי מושגיהם של הקיפוי פרוסיה, — כל אלה הקילו לו לסבול את רע הגזירה.

אחותו, פרסטר ניטשה, מספרת עפ"י מה ששמעה מעדי ראייה, כי היה אחיה איש-צבא חרוץ, מהיר וזריז ואמיץ-לב מאד. מניהים אנו לה את התהלות והתשבחות הללו והגנו מהבוגנים מעט אל הנעשה בעולמו הפנימי של ניטשה אז.

ביסמארק היה אז בעיניו סמל הגאונות והגדלות, יהפולטיקה הפרוסית או — סמל החכמה והגבורה.

עוד טרם יקובל לעבודת הצבא כתב ניששה לאחר מרעיו: "אימר אתה כי לא טוב להתפלסף עתה ואמנם צדקת. הפוליטיקה היא כעת כלי המחשבה. המעשים הנעשים עתה מכיאים אתי לידי השתוממות ויכול אני לגשת אלודם רק בחוציאי מתוך הורם הכללי את המעשים הגדולים של אנשים ידועים ובהתבונני בהם ביחוד. ביסמלק ממציא לי ענג אין קץ. קורא אנכי את נאומיו כמי ששותה יין חזק: עוצר אנכי בלשני לכל יגמא הכל בבת אחת, למען אוכל להתענג יותר. מאמין אנכי לכל מה שאחה כותב לי על דבר מריכות מתנגדיו: אין כל פלא אם נגר נפשות כאלה מתקוממות כל קטנות, כל צרות-ההבטה, כל התפרדות לאגודות, כל אפסות, ועורכות נגדו מלחמה".

מלחמת פרוסיה היתה בעיניו או מלחמת הקולטורה. הוא חשב או כי אי אפשר לה לגרמניה להתאחד ולהשתחרר ולהגיע לידי מדרגה קולטורית גבוהה כי אם ע"י מלחמה ארוכה.

"כל עוד אשר תהיה - כתב ניששה בשנת 1866, - מרכו של שווייץ המושקל הפוליטיקי בפריז, ישאר באירופה הכל כמו שהיה. לתכלית שאיפותינו הלאומיות מוכרחים אני איפוא לעשות מהפכה באירופה; למצער, עלינו לנכות את כחנו על דרך זה. אם לא יצלה הדבר בידנו נמות שנינו על שדה קטל מכדור עופרת צרפתי".

מ"ך פרוסיה ובת הקינסרוזיונים הם בעיניו או לוחמים מלחמת החיפוש. הקינסרוזיומום שלהם הוא רק כסות עינים. הקינסרוזיונים רואים באויסטריא משען עון לרעותיהם, ובכ"ז הם נותנים כסף לתכלית המלחמה עם אויסטריה. יען מה? יען כי באמת יקרה בעיניהם חרותה של גרמניה מכל הרעות הקתוליות, ובדומה. בעיקר הדבר הם ליברלים והם רק מרמים את עצמם.

לא נפלא איפוא כי ראה ניששה אז בעבודת-הצבא חובה קדושה והתאמץ למלאותה בזריזות יתרה. אפס בכחכו לרעו ע"ד הצורך לקום בשעה החמישית בבקר, לפנות את הארזה, להוציא את הובל ולנקות את הסוס הוא מוצא לנחוץ להשען על שימת ה"גוירות" של שפנהויה...

ופעם אחת רכב על הסוס והסוס הפיל את רוככו ארצה. הוא הלה ויאנש, בשינו לאיתנו נתנו לו חופשה מעבודת-הצבא וישב אל למורו. בליפציג ויהל להכן דיפרימיציה.

ובינתיים קרה מקרה אחר אשר שנה את מצבו של ניששה. התמדתו הרבה מאד, כשרונותיו הגאונים, וידעותיו העמוקות והרבות מאד, כל אלה משכו עליהם את עיני הפילולוג המצורסם או, רישצל.

הפילולוג החוא קרבהו מאד אף גדלהו וירוממהו. עוד לא גמר את חוק למורו בליפציג, עוד לא יצא מוכתר בהואר דוקטור, ועפ"י השתדלותו

של רישצל היה ניששה לפרופיסור לחכמת הפילולוגיה בבול. האוניורסיטה הליפציגית שלחה לו אח"כ תעורת דוקטור, אף כי טרם יבוחן.

פרידריך ניששה היה לפרופיסור בבול בהיותו כ"ד שנה (שנת 1869). בהתלהבות עצומה הוא כותב לרעו ע"ד המנוי הזה: "אמת נכון הדבר, כי יש בזה מעין הגדה, מעין הליכת-פלא. אכן יש בעולם ממשלה הפשית אשר לא תדע דעות קדומות, בעלת שכל הפשי, מרחקת את הדקדוקים היתרים. אנחנו הלא בפרוסיה אנחנו, וביחוד במקצע ההשכלה, אנחנו הורגלנו לנימוסים אחרים לגמרי".

אף יש אשר נראה בשמחתו זאת קטנות-המוחין. הוא הדפיס כרטיס-דקדוק, וישלח כרטיס אחד לאמו, והנוסח: "פרידריך ניששה פרופיסור לפילולוגיה הקלסית באוניורסיטה אשר בבול (המשכורת 3000 פרנק)". התפארות בעל-הביתות לא נאה כלל וכלל למי שהוא עתיד ליצור את ה"ורמסמרה"...

אנחנו נוכל להבין מין התפארות כזו רק בשימונו לב להשגותיה הבורג'אזיות של אמו ולחפצו של הבן לעשות נחת-רוח להוריו.

במכתביו לרעיו הננו שימעים הד קולות אחרים ורגשית אחרים. הוא יודע את החובה הגדולה והקדושה המוטלת עליו ואת האחריות הרבה שהוא לוקח על עצמו. הוא כותב לאחר מרעיו בדברים האלה: "הנה הלילה האחרון לימי חיי בארץ מולדתי. מחר בבקר השכם עלי לנסוע לרנכי, לעולם של תעודה חדשה ומפעל חדש, לאממוספירה כבדה של חוב ועבודה. עת-פירודה חדשה הגיעה: עת הוחב של פעולה הפשית ובלתי מוגבלה, של ענג המסתכל בעולם ובאמנות בתור עד ראייה בעלמא, העת הטובה הזאת עברה עלי לכלי שוב עוד. מעתה מושלת בי אליה קנאה: עבודת יום יום. הנה כי כן גם עלי להיות פיליסטר, או אפשר לשאת משרה ולנחול כבוד ולהיות פטור בלא כלום. עיקר השאלה היא רק כמה הם העבודות: המברזל אם מחוטם..."

"בנוגע אלי הנני מרגיש בתוכי כח ואיל לנתק את המוכרות לעת הצורך ולהחל הכל מחדש. אנכי אינני מרגיש עדיין כובד עול של פרופיסור. להיות פיליסטר, שנוא המוות, איש העדר, סכל אלה ישמרוננו זום והמוות. אינני יכול לצייר לי את עצמי בתור איש כזה מאחר שאינני כמוהו. בכל זאת הנני מתקרב במדה ידועה אל אחד מענפי הפיליסטריות, לסוג: "מומחה"; עבודת-יום קבועה, מחשבה מרכזת במקצעות-הדעת מנבלים ובשאלות מוגבלות - כל אלה עלולות להחליש את ההשגה החפשית ולעקור משרש את הענינים הפלוסופיים. ואולם חושב אנכי, כי לחם אלחם עם האסון הזה ברוח שקטת ובלב מהנהג. המחשבה הפלוסופית הכתה שורש בלבי כל כך, תעודות החיים, כפי אשר התוו אותן לפני שפנהויר, ברורות בעיני כל כך, עד כי לא אירא מן האפך לבוגד ברעיון; אביר כל הפצי וישעי להחיות את החכמה אשר אמר

בדם החדש הזה, להביא בקרב לבות שומעי אותה הרצינות של שבנהור החקיקה על מצה האיש הגדול הזה. לא רק „פילולוגים“ טובים הפין אנכי לברא: דור של מורי הזמן החדש, הדאגה ע"ד הדור העתיד — נשאים בקרב נפשי. אם מוכרחים אנחנו לשאת את סבל החיים, הנה ננסה נא, למצער, לכוננם באופן כזה, שהבאים אחרינו ימצאו אותם מלאי-ערך ויזכרום בעת אשר אנחנו כבר נחליץ מהם.”

בדברים אלה הננו מהחילים לראות את ניטשה עצמו. לפנינו לא מתמיד, לא מחדש הדושים לשם הדושים, כי אם יוצר ובורא. לפנינו איש שלנגד עיניו מלאכות אנושיות נשגבה. לפנינו לא מלומד, לא מחמט בקדמוניות, לא „מפיץ חכמה“ מסוג הידוע, כי אם מורה מסוג היותר נשגב, מחנך אנשים.

והננו רואים את ניטשה שם לנגד עיניו את התכנית אשר התוה לפניו. שעוריו אשר קרא באזני שומעיו מלאים לא רק דברי חכמה ורעת בנוגע לחיי היונים וספרתם, כי אם גם בעלי ערך חניכי גדול מאד. קורא השעורים ההם ידע, כי דבר לו עם צעירים ועליו לאמצם, לרומם את רוחם, לעוררם למפעלים נשגבים ולמעשים כבירים.

מלבד מאמרים על דבר חיי היונים וספרותם הנפלאים מאד עפ"י חכנם ומכוננם, קרא ניטשה באזני שומעיו שעורים על דבר ההשכלה בגרמניה ועתידותה. הוא מבקר את ההשכלה הגרמנית בימיו ומצא שאיננה מובילה אל המטרה הדרושה כלומר הנוך אנשים הנוטים. הלמוד בבתי הגימנויות הוא ספיציאלי יותר מדאי. הידיעות הנחוצות חסרות בהם, השקפה כללית — מאן דבר שמה, ובמקום אלה מלמדים רק התחלתן של ידיעות הנחוצות רק לספיציאליסטים. ניטשה מורה באצבע תמיד על הנגוד שבין ההשכלה היונית ובין ההשכלה הגרמנית בימיה. מטרת ההנוך היוני היתה לגדל אנשים, בשעה שמטרת ההנוך האשכנזי היא לחנך אנשים מוגבלים ומצומצמים בחוגם הצר. בעיני היוני היתה המטילה חבר נאמן, חלוץ, מוזין וערוך למלחמה למען הגן בערו, מישרת דרך לפני הקולטורה, בימינו אנו הממשלה האשכנזית היא בעצמה קולטורית, ובכ"ז היא והרוח הגרמני החפשי — אותו הרוח הנגלה בפרורמציה, בפלוסופיה הגרמנית ובמוזיקה הגרמנית — שני דברים שונים לגמרי. לכאורה נראה הממשלה האשכנזית כעומדת מרחוק ומתרת את ההטפה החפשית, אך באמת היא אוחות את הכל בידה.

בשלושה דברים יזכר, לפי דברי ניטשה, הנוך קולטורי אמתי: בהרגשת הצורך לפלוסופיא, בהרגשת הצורך לאמנות ובהרגשת הצורך לדעת את קדמוניות היונים הרומיים, מנקודת ההשקפה הזאת ניטשה מבקר את השכלתם של הסטודנטים האשכנזים

במקום פלוסופיא מלמדים אותם הסטוריה, בנוגע לאמנות — אין להם כל יחס מוגבל, בהעה קדמוניות היונים והרומיים אין הם מוצאים כל חפץ.

השפעתו של ניטשה על תלמידיו לא ארכה הרבה.

בשנת 1871 נקרא למלא חובתו, חובת אפיציר, במלחמת האשכנזים עם הצרפתים. אז יבקש ניטשה מאת הממשלה השווייצרית כי תתן לו הרשיון לנסוע, אך נשום שהממשלה השווייצרית היתה במצב-הבנוים ביחסה להמלחמה לא נתנה לו את הרשיון הדרוש. בתור נתון שווייצרי נאסר עליו לשאת כלי יין, וימלא את חובתו בתור רופא, סנימר.

בדרכו ראה ניטשה הרבה עמל ותלאה. „על ידו, מספר הוא לרעו, היו ששה אנשים פצועים ומכתם אנושה, האויר בחוץ רע ומשחת, ועלינו היה לסגור את דלתות עגלות הקיסור לכל יבולע להחולים. האויר בתוך עגלות-הקיסור היה רע ומחנק; החולים חלו במחלת שלשול דם ושנים — במחלת הדיפטריט“. המחלה ההרבה גם בניטשה והיו מוכרחים לחדול מעבודתו הפנוטרית. „מוכרח אנכי להסתפק, כותב הוא לרעו, רק בהסתכלות וברחמנות. הה, רעו, מה רבות הברכות אשר אני שולח לך. אני ואתה יודעים כי אין בחיים ממש, אך צריכים אנחנו לחיות לא בעד עצמנו“.

בימים הראשונים אחרי המלחמה היה רוחו עדיין מלא מנחמונית עמו, „אם צריך לשמור גם בימי-שלום דבר מן המלחמה, מן השחוק הפרוע הזה, — כך הוא כותב לרעו — הנה זה הוא רוח הגבורה, דעת מתונה, רוח בריא, העני ואמיץ אשר גליתי, לתמהוני ולשמחתי הגדולה, בחיל צבאנו, מגדל עווננו. הנה האדמה אשר עליה נוכל לבנות! תעודתנו האשכנזית עוד מרם המלא!“

עוד מרם יכתוב ניטשה את הדברים האמורים כבר התגב הספק אל לבו פן תירש הנסות ההמונית את התכונות הקולטוריות, שהיו משא נפשו מאז. עברה שנה אחת אחרי הנצחון הגדול וכבר ראה ניטשה את הפרי אשר הצמיח הנצחון ההוא. ראה ראה, כי במקום קולטורה חדשה ורעננה עולה כפורחת אותה ההמוניות הפרוסית אשר לזכרה סמרה שערת ראשו.

„הצורה הקולטורית, המהתהדת לבוא, כותב הוא לרעו, מעוררת בי פחד גדול. אירא פן יצא שכר נצחונותינו הלאומיות בהפסד אותם העיניים אשר אני, למצער, לא אוכל לותר עליהם מאומה. מגלה אני לך, שחושב אני את ממשלת פרוסיה הנוכחית למזקת מאד להקולטורה“. ועוד:

„יש אשר קשה מאד לראות את כל זאת, אבל צריכים אני להיות פלוסופים בעלי שכל בריא בתוך השכירות הכללית, למען לא יבא נגב ויגנוב מה שיקר בעיני הרבה הרבה מכל נצחונות המלחמה ואף גם מכל התרוממות לאומית.“

אחרי שוב ניטשה לבול החל לקרא עוד הפעם את שעוריו. אז יקרא את